

رابطه ی جو عاطفی خانواده، خودپنداره، عزت نفس و پایگاه اقتصادی اجتماعی بر شکل گیری هویت جوانان

سعید نجارپور استادی^۱

در این پژوهش، به منظور بررسی رابطه ی جو عاطفی خانواده، خودپنداره، عزت نفس و پایگاه اقتصادی- اجتماعی با شکل گیری هویت، ۱۵۶ آزمودنی با روش نمونه گیری تصادفی در سه سطح وضعیت اقتصادی- اجتماعی بالا، متوسط و پایین از بین جوانان شهرستان اسلامشهر انتخاب و مورد آزمون قرار گرفتند. نتایج نشان داد که افراد دارای جو عاطفی خانوادگی مساعد، خودپنداره ی مثبت، عزت نفس بالا و پایگاه اقتصادی- اجتماعی بالا داشته و از نظر شکل گیری هویت بهتر از سایرین هستند. همچنین، معلوم شد که جنسیت و دانشجو بودن یا نبودن آزمودنی ها در شکل گیری هویت آنها تاثیری ندارد و با افزایش سن، هویت یابی آنها نیز بیشتر می شود.

واژه های کلیدی: جو عاطفی خانواده، خودپنداره، عزت نفس، پایگاه اقتصادی- اجتماعی هویت

مقدمه

عصر کنونی، عصر سرعت تغییرات فن آوری و اجتماعی است. در این راستا، تلاش برای سازگاری همزمان با عناصر بیرونی و درونی تغییر، می تواند فشار زیادی بر نوجوانان و جوانان وارد سازد (دوروتی^۲، ۱۹۷۲). افراد در سن نوجوانی در می یابند که بین آنچه فکر و احساس می کنند و نحوه ای که رفتار می کنند، تفاوت وجود دارد. آنها با بکارگیری مهارتهای عقلانی، از ویژگی های شخصی خود انتقاد می کنند، خودشان را با دیگران مقایسه می کنند (برک، ۲۰۰۱). در واقع نوجوان به طور مداوم برای کسب هویت تلاش می کند. هویت، بر اساس تایید یا تکذیب کردن، همانند سازی های دوران کودکی به وسیله ی نوجوانان و وضعیت تاریخی و اجتماعی که فرد را برای دنباله روی از معیارهای ویژه ای راغب می کنند، شکل می گیرد (اریکسون^۳، ۱۹۸۲). به نظر مارسیا^۴ هویت

۱. هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر Saeedno @ live. Com

2. Dorothy

3. Erikson

4. Marcia

سازمانی درونی، خودجوش و پویایی است که از سابقها، تواناییها، باورها و تجارب گذشته ی فرد نشات می گیرد (احمدی و جمهری، ۱۳۷۸).

نوجوان، برای کشف هویت خود باید چند نقش تازه را یکپارچه سازد تا احساس کند با خود توافق دارد و با محیط خود به تفاهم رسیده است. او باید پیش از آنکه بگوید کیست و چه کسی می خواهد باشد، ممکن های زیادی را تجربه و امتحان کند (وندزندن^۱، ۲۰۰۱). یکی از جنبه های لازم برای کسب هویت این است که فرد یاد بگیرد چگونه نقش ها و صلاحیت هایی را که تا به حال پرورش داده است با انواع مشاغل روز مرتبط کند (اریکسون، ۱۹۶۶).

هویت نوجوانان با برداشت هایشان از خود، خصایصی که در نتیجه ی نیازها حاصل می شود ارزش هایی که از طرف دیگران دریافت می کنند و همانندسازی با دیگران، حاصل می شود. به هر اندازه ارزشهایی که از طرف والدین، همسالان و مریمان ابراز می گردد، همخوانی و هماهنگی داشته باشد، شکل گیری هویت نوجوانان بیشتر می شود (احمدی، ۱۳۷۴).

اریکسون، معتقد است که عمده ترین تکلیف یک نوجوان، حل بحران «هویت در برابر سردرگمی هویت» است. سردرگمی، ممکن است برای مدتی طولانی، یعنی حتی تا ۳۰ سالگی تداوم داشته باشد. برای رسیدن به هویتی باثبات، نوجوان بایستی که نیازها، امیال و توانایی های خویش را در قالب تازه ای سازماندهی نماید، تا از این راه بتواند خود را با انتظارات جامعه سازگار کند (پاپالیا^۲ ۱۹۹۲). نوجوانان و جوانان از راههای مختلفی تلاش می نمایند که با این خواسته ها سازگار شوند و چیزی که در این فرایند شایان توجه است، رسیدن به یک هویت یکپارچه است در غیر اینصورت آنها دچار انحراف خواهند شد. به عقیده ی مارسیا، وجود یا عدم وجود بحران و تعهد می تواند برای ایجاد چهار وضعیت هویت، به صورت ضبط هویت، وقفه، پراکندگی هویت و کسب هویت ترکیب شود (برگ، ۲۰۰۱). نوجوانان و بزرگسالانی که دارای احساس هویت قوی هستند، خویشتن را جدا از دیگران می دانند. نوجوان، موقعی خود را درک می کند که میان تصویری که از خود دارد و تصویری که از استنباط و انتظار دیگران از خود بدست می آورد ارتباط و هماهنگی لازم را ایجاد کند. طرد شدن فرد از طرف افراد یا اجتماع، احتمال دارد باعث شود که نوجوان از هیچ راهی نتواند در خود هویتی قوی احساس کند.

1. Vanderzanden

2. Papalia

پس والدین و معلمان، باید سعی کنند نوجوانان را در این دوره ی بحرانی درک کنند و سرکشی ها و مخالفت های نوجوان را در این دوره به صورت علایم رشد و مختص دوره ی نوجوانی تعبیر کرده و آن را مقدمه ی قطعی یک واقعه ی نگران کننده که آینده ی نوجوان را تهدید می کند، ندانند. برخورد صحیح آنان، به نوجوان کمک خواهد کرد تا از این برهه ی پرتلاطم و آشوب زا بگذرد (احمدی، ۱۳۷۴).

عوامل متعددی در شکل گیری هویت نوجوانان و جوانان نقش دارند؛ عواملی مانند خانواده، مدرسه محل زندگی، نهادهای اجتماعی - مذهبی، رسانه ها، بستر فرهنگی، مقطع تاریخی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، عزت نفس و غیره. اینکه کدام یک از این عوامل، تاثیر بیشتر و ارتباط بیشتری با شکل گیری هویت دارد، یکی از معماها و مسایل پیچیده در علوم رفتاری است.

شیلدز^۱ (۱۹۹۵) با بررسی رابطه ی بین عزت نفس، خودپنداره، هویت و اسنادهای علی نشان داد که هویت دانشجویان، با بسیاری از جنبه های عزت نفس ارتباط دارد. صلاح الدین و بولمن^۲ (۱۹۹۴) در مورد رشد هویت و عزت نفس نوجوانان در مراکز مراقبت پرورشی، نشان دادند که بین عزت نفس و هویت، رابطه ی معناداری وجود دارد. این ارتباط در پژوهشهای مختلفی (بولیستری، ۱۹۹۵، ماریسا، ۱۹۹۱؛ رحیمی نژاد، ۲۰۰۱) مورد تایید قرار گرفته است.

راسبرگ و کیدر^۳ (۱۹۹۲) نشان دادند که شکل گیری هویت زنان با جو عاطفی خانواده، یعنی یک سیستم خانوادگی شرم مدار، رابطه دارد. همچنین، بین پایین بودن عزت نفس نوجوانان دختر با نوع خانواده ها، یعنی ترس از صمیمیت و غلبه بر شرم، رابطه وجود دارد. در پژوهش دیگری مشخص شد که وجود اختلال هویت جنسی، در افرادی که دچار مسایل و مشکلات عاطفی، احساسی و هیجانی بیشتری در خانواده هستند، محتمل تر است (رضایی و همکاران، ۱۳۸۶). احمدی (۱۳۸۳) نیز نشان داد که بین جو عاطفی خانواده و بحران هویت، رابطه وجود دارد. روزنبرگ^۴ (۱۹۸۸) نشان داده است نوجوانانی که به گروه یا منزلت اجتماعی - اقتصادی ایشان احترام گذاشته می شود مشکلات عزت نفس کمتری دارند. در این راستا سوارس و سوارس^۵ (۱۹۷۲) با مقایسه ی نوجوانان فقیر و ثروتمند دریافتند که بین نوجوانان محیط های فقیر و غنی از نظر خودپنداره، تفاوت اندکی

1. Shields
2. Salahu. din & Bollman
3. Rothberg & Kidder

4. Rosenberg
5. Soares & Soares

وجود دارد. پژوهش ها، حاکی از آن است که سبک هویت با پایگاه اقتصادی- اجتماعی همبستگی دارد (قربانی و همکاران، ۱۳۸۵؛ کیزتان، ۱۳۸۰؛ قاراخانی، ۱۳۸۵). با توجه به آنچه گفته شد، در این پژوهش به دنبال بررسی رابطه ی جو عاطفی خانواده، خودپنداره عزت نفس و پایگاه اقتصادی- اجتماعی با هویت، بوده ایم.

روش

جامعه ی آماری، نمونه و روش نمونه گیری

جامعه ی مورد نظر این پژوهش، نوجوانان و جوانان ۱۷ تا ۲۸ سال شهر اسلامشهر هستند. در این جامعه، ۱۹۳ نفر به طور تصادفی انتخاب و مورد آزمون قرار گرفتند. بعد از کلید گزاری پاسخنامه ها ۳۷ پاسخنامه به علت نقایصی کنار گذاشته شد و ۱۵۶ پاسخنامه مورد تحلیل قرار گرفت. آزمودنی ها نیز با استفاده از روش نمونه گیری تصادفی قشرندی انتخاب شدند. در این پژوهش علاوه بر اخذ اطلاعات دموگرافیک، از چهار آزمون به شرح ذیل استفاده شد:

ابزار

آزمون عزت نفس کوپراسمیت: این مقیاس، توسط کوپراسمیت ساخته شده و دارای ۵۸ ماده است ثابت (۱۳۷۵) پایایی این آزمون را با استفاده از روش کرونباخ ۰/۸۹۲ گزارش کرده است. حیدری و همکاران (۱۳۸۴) نیز پایایی آزمون را از روش آلفای کرونباخ و تنصیف، به ترتیب ۰/۶۱ و ۰/۵۴ گزارش کرده اند.

آزمون خودپنداره بک^۱: این آزمون، توسط بک و آستین تهیه و تدوین شده است که ۲۵ سوال یا اظهارنظر را در برمی گیرد. محدوده های کلی آزمون عبارتند از: توانایی ذهنی، جذابیت جسمانی مسایل اخلاقی، کفایت کاری، روابط اجتماعی و ویژگی های شخصیتی. هر ماده، یک صفت یا خصوصیت را مطرح می کند که آزمودنی باید در این صفت خودش را با دیگران مقایسه کند. نمرات بالا، نشان دهنده ی خودپنداره ی مثبت است. حیدری و همکاران (۱۳۸۴) پایایی آزمون را از دو روش آلفای کرونباخ و تنصیف به ترتیب ۰/۷۳ و ۰/۶۵ بدست آورده اند.

آزمون هویت یابی پلاگ و اچز^۱: این آزمون توسط پلاگ و اچز تهیه شده است و دارای ۱۹ ماده است. در این آزمون، نمره ی بالای ۵۷ نشان دهنده ی هویت یافتگی و پایین تر از ۵۷ بیانگر هویت نیافتگی یا سردرگمی در هویت است. این آزمون در بین سنین ۱۵-۶۰ سال قابل اجراست. دارایی (۱۳۷۶) اعتبار ملاکی این آزمون را ۰/۲۸ و پایایی این آزمون را ۰/۸۱ گزارش کرده است.

آزمون جو عاطفی خانواده: آزمون محقق ساخته ی جو عاطفی خانواده، دارای ۳۵ ماده است که به صورت هرگز، کم، گاهی، زیاد و خیلی زیاد پاسخ داده می شود. پایایی این آزمون از طریق دو نیمه کردن ۰/۹۴ بدست آمده است.

یافته ها

برای بررسی رابطه ی جو عاطفی خانواده، خودپنداره، عزت نفس و پایگاه اقتصادی- اجتماعی با شکل گیری هویت، نتایج اجرای تحلیل های آماری را در جدول ۱ ارایه کرده ایم.

جدول ۱: ضریب همبستگی چندگانه و مجذور آن

مدل	R	R ²	اصلاح شده ی R ²	خطای معیار برآورد
۱	۰/۵۹۱	۰/۳۴۹	۰/۳۳۲	۶/۱۴

جدول فوق، نشان می دهد که همبستگی چندگانه بین متغیرها ۰/۵۹۱ و در سطح آلفای ۰/۰۱ معنی دار است و نیز ۳۳/۲ درصد هویت، ناشی از جو عاطفی خانواده، خودپنداره، عزت نفس و پایگاه اقتصادی- اجتماعی است.

جدول ۲: ضرایب رگرسیون

مدل	ضرایب بدون استاندارد		ضرایب استاندارد شده		معنی داری
	B	خطای معیار	Beta	t	
ثابت	۳۷/۱۳۰	۶/۱۸۳		۶/۰۰۶	۰/۰۰۰
پایگاه اقتصادی- اجتماعی	-۱/۷۸۴	۰/۶۶۸	-۰/۱۸۰	-۲/۶۶۹	۰/۰۰۸
جو عاطفی خانواده	-۴/۵۵۵	۰/۲۶	-۰/۱۳۷	-۱/۷۲۹	۰/۰۸۶
خودپنداره	۸/۹۶۱	۰/۵۳	۰/۱۱۶	۱/۶۸۱	۰/۰۹۵
عزت نفس	۰/۴۳۰	۰/۸۸	۰/۳۹۰	۴/۹۰۹	۰/۰۰۰

1. Plug & Ochs

همانگونه که جدول ۲ نشان می دهد، ضرایب رگرسیون در متغیرهای پیش بینی، به ترتیب برای پایگاه اقتصادی- اجتماعی $-0/180$ ، جو عاطفی خانواده $-0/137$ ، خودپنداره $0/116$ و عزت نفس $0/39$ است و تنها ضریب عزت نفس در سطح آلفای $0/01$ معنی دار است. جدول ۳ نشان نیز می دهد که مجذور ضریب همبستگی چندگانه (R^2) در سطح آلفای یک درصد معنی دار است.

جدول ۳: تحلیل واریانس برای معنی داری R^2

مدل	مجموع مجذورات	درجه ی آزادی	میانگین مجذورات	F	معنی داری
رگرسیون	۳۰۵۱/۶۹۳	۴	۷۶۲/۹۲۳	۲۰/۲۵۰	۰/۰۰۰
باقیمانده	۵۶۸۸/۹۹۳	۱۵۱	۳۷/۶۷۵		
کل	۸۷۴۰/۶۸۶	۱۵۵			

جدول ۴، نشان می دهد که بین هر یک از متغیرهای جو عاطفی خانواده، خودپنداره و عزت نفس با هویت، رابطه معنا داری وجود دارد. همانگونه که می بینیم این رابطه، بین متغیرهای خودپنداره و عزت نفس با هویت، مستقیم اما، بین جو عاطفی خانواده و هویت، معکوس است. پس با ۹۹ درصد اطمینان می توان قضاوت کرد که هر قدر جو عاطفی خانواده نامساعد باشد، شکل گیری هویت نوجوانان و جوانان با مشکل مواجه می شود.

جدول ۴: ضرایب همبستگی بین متغیرها

هویت	جو عاطفی خانواده	خودپنداره	عزت نفس
	$-0/413$	$0/282$	$0/529$

بررسی شکل گیری هویت در سه گروه با پایگاه اقتصادی- اجتماعی بالا، متوسط و پایین، تفاوت معنی داری را در سطح $0/01$ نشان می دهد. آزمون تعقیبی توکی نشان می دهد که تفاوتها بین دو گروه بالا و پایین تفاوتی معنادار است. به عبارت دیگر، شکل گیری هویت در گروه اقتصادی- اجتماعی بالا بیشتر است.

بحث و نتیجه گیری

هویت یا پاسخی که هر انسان به چستی و کیستی خویش می دهد، مبنای کنش ها و موضع گیری های فرد، در مقابل رخدادهاست. هویت را اغلب با دو رویکرد فردی و جمعی بررسی کرده اند که اولی با نگاهی روانشناسانه، تشخیص فرد در رویارویی با دیگران را مورد توجه قرار داده و دومین رویکرد، با بینشی جامعه شناختی، به کاوش در مورد هویت های جمعی و گروهی در عرصه جهانی پرداخته و اهمیت آن را در کنش های اجتماعی نشان داده است، اما با توجه به سرعت هولناک تغییر و تحولات در عصر جدید، بسیاری از اندیشمندان معتقد اند، هم هویت های فردی و هم هویت های جمعی به چالشی بزرگ کشیده شده اند و چه بسا انسانها در تطبیق خود با تغییرات، شکست بخورند و دچار نوعی سردرگمی هویتی شوند. یکی از اولین علایم نوجوانی ظهور اندیشه ورزی یا گرایش به فکر کردن درباره ی آنچه در ذهن فرد می گذرد و بررسی خویش است. نوجوانان، خودشان را دقیق تر می نگرند و به صورت متفاوتی توصیف می کنند. آنها در می یابند که بین آنچه فکر و احساس می کنند و نحوه ای که رفتار می کنند تفاوت وجود دارد. نوجوانان با بکارگیری مهارت های عقلانی رو به رشد که به آنها اجازه می دهد امکانات را در نظر بگیرند، مستعد نارضایتی از خودشان هستند. آنها از ویژگی های شخصی خود انتقاد می کنند، خودشان را با دیگران مقایسه می کنند و می کوشند خود را عوض کنند (اسلاوین، ۲۰۰۶).

هویت مقوله ی پیچیده ای است که تشکیل آن نه به صورت بینشی ناگهانی، بلکه طی فرایندی در طول عمر شکل می گیرد. تشدید تفکر انتزاعی و آرمانگرایانه در دوران نوجوانی، بستری برای هویت یابی است. جنبه های مختلف رشد اجتماعی و هیجانی، همانند رابطه با والدین، تعامل با همسالان و دوستی ها و ارزش های فرهنگی و قومی، در تحول هویت نوجوانان نقش بسزایی دارد (سانتراک^۱، ۲۰۰۳). نوجوان، به طور مداوم برای کسب هویت تلاش می کند. هویت نوجوانان با برداشت هایشان از خود، خصایصی که در نتیجه ی نیازها حاصل می شود ارزش هایی که از طرف دیگران دریافت می کنند و همانندسازی با دیگران، حاصل می شود. به هر اندازه ارزشهایی که از طرف والدین، همسالان و مربیان ابراز می گردد، همخوان و هماهنگ باشد، شکل گیری هویت نوجوانان بهتر خواهد بود.

یکی از راههای شناخت و درک جنبه‌های مختلف خود، بررسی نمادهای آن است. در این پژوهش رابطه و تاثیر عوامل جو عاطفی خانواده، خودپنداره، عزت نفس و پایگاه اقتصادی- اجتماعی بر شکل‌گیری هویت بررسی شد. یافته‌های بدست آمده نشان می‌دهد که بین متغیرهای جو عاطفی خانواده، خودپنداره، عزت نفس و پایگاه اقتصادی- اجتماعی و شکل‌گیری هویت، همبستگی معنی‌داری وجود دارد. علاوه بر این، نتایج تجزیه و تحلیل آماری نشان می‌دهد که تاثیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی در سطح ۰/۰۵، جو عاطفی خانواده در سطح ۰/۰۵، خودپنداره در سطح ۰/۰۵ و عزت نفس در سطح ۰/۰۱ بر هویت، معنی‌دار است. یافته‌ها، حاکی از آن است که بین جو عاطفی خانواده و شکل‌گیری هویت، رابطه‌ی معکوس وجود دارد. ۱۷/۰۵ درصد تغییرات هویت، ناشی از این متغیر است و ضریب تبیین مورد نظر در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار است. نتایج پژوهش‌های راسبرگ و کیدر (۱۹۹۲) رضایی و همکاران (۱۳۸۶) و احمدی (۱۳۸۳) نیز با این یافته همسو است. نتایج پژوهش‌های شیلدز (۱۹۹۵) صلاح‌الدین و بولمن (۱۹۹۴) بولیستری (۱۹۹۵)، مارسیا (۱۹۹۱) و رحیمی‌نژاد (۲۰۰۱) نیز همسو با نتیجه‌ی این پژوهش است.

سرانجام باید گفت که هویت، مفهومی انتزاعی و پیچیده است که جنبه‌های مختلفی دارد و از عوامل زیادی تاثیر می‌پذیرد. برخی از روان‌شناسان، هویت را مقابل مفهوم خودپنداره در نظر می‌گیرند (مانند اریکسون) در حالی که هویت، ابعاد مختلفی چون هویت اجتماعی، انسانی و فردی دارد. هرچند مفهوم هویت در درون قلمرو شناختی فرد شکل می‌گیرد، جو عاطفی خانواده، پایگاه اقتصادی- اجتماعی، توانایی‌ها و شایستگی‌های فرد، حتی تعلق فرد به عضویت در یک دین، زبان یا قوم خاص و همانند آنها نیز می‌تواند بر شکل‌گیری هویت، تاثیرگذار باشد. از اینرو هویت و شکل‌گیری آن از هنجارها و ارزش‌های رایج در هر جامعه‌ای تاثیر می‌پذیرد. با این همه بسیاری از اشکال هویت نیز جنبه‌ی جهانی دارد، به عنوان مثال روی‌آوری به مواد روان‌گردان توسط یک نوجوان یا جوان در سراسر دنیا به عنوان یک هویت منفی در نظر گرفته می‌شود. درک عوامل موثر بر هویت، کمک می‌کند تا تمام جنبه‌های رفتاری نوجوانان و جوانان را درک کنیم. نتایج پژوهش در راستای نتایج بسیاری از پژوهش‌ها نشان داد که جو عاطفی نامساعد در خانواده‌ها، خودپنداره پایین (منفی)، عزت نفس پایین و تعلق به طبقه‌ی اقتصادی- اجتماعی پایین جامعه می‌تواند موانعی جدی بر سر راه شکل‌گیری هویت ایجاد کند.

منابع

- احمدی، حسن و جمهری، فرهاد. (۱۳۷۸). *روان شناسی رشد*. تهران: پردیس.
- احمدی، سید احمد. (۱۳۷۴). *روان شناسی نوجوانان و جوانان*. تهران: نخستین.
- احمدی، صدیقه. (۱۳۸۳). بررسی رابطه ی جو عاطفی خانواده و بحران هویت در نوجوانان کانون اصلاح و تربیت شهر تهران. *پایان نامه ی کارشناسی ارشد*. تهران: دانشگاه تربیت معلم.
- اسلاوین، رابرت. ای. (۲۰۰۶). *روان شناسی تربیتی - نظریه و کاربرت*. ترجمه ی یحیی سید محمدی. (الف) (۱۳۸۵). تهران: روان.
- اسلاوین، رابرت. ای. (۲۰۰۶). *روان شناسی تربیتی - نظریه و کاربرت*. ترجمه ی یحیی سید محمدی. (الف) (۱۳۸۵). تهران: روان.
- برک، لورا. ای. (۲۰۰۱). *روان شناسی رشد (ج دوم)*. ترجمه ی یحیی سید محمدی. (ب) (۱۳۸۵). تهران: ارسباران.
- ثابت، مهرداد. (۱۳۷۵). بررسی عملی بودن روایی، اعتبار و نرم یابی تست عزت نفس کوپراسمیت در مناطق نوزده گانه آموزش و پرورش تهران. *پایان نامه ی کارشناسی ارشد*. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- حیدری، علیرضا؛ پاشا، غلامرضا؛ مامی، شهرام و آتش پور، سیدحمید. (۱۳۸۴). میزان شیوع اختلالات تغذیه و رابطه ی آن با عزت نفس، خودپنداره و افسردگی در دانشجویان دختر دانشگاه علوم پزشکی ایلام. *فصلنامه ی دانش و پژوهش در روان شناسی*. دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان، شماره ۲۶، زمستان ۸۴، صص ۱-۱۶.
- وندرزندن، جیمز. (۲۰۰۱). *روان شناسی رشد*. ترجمه ی حمزه گنجی. (۱۳۸۴). تهران: ساوالان.
- ویتن، وین. (۲۰۰۲). *روان شناسی عمومی*. ترجمه ی یحیی سیدمحمدی. (۱۳۸۶). تهران: روان.
- Dorothy, R. (1972). *Issues in adolescent psychology*. Nyby: Meredith inc.
- Erikson, E.H. (1966). *Identity, youth and crisis*. New york: Norton.
- Erikson, E.H. (1982). *The life cycle completed: A review*. New York: Norton.
- Marcia, J.E. (1991). Identity and self- development. *Encyclopedia of Adolescence*. 1. pp. 527-531.
- Papalia, Diane & et al. (1992). *Human Development*. New york: Mc Graw Hill.
- Rahiminezhad, A. (2001). The development of identity. *Journal of the faculty of letters and Humanities* (Tehran). Summer- Fall 2001; 46-47 (158-159).

- Rosenberg, S. (1988). Self and others: studies in social personality and autobiography. *Advances in experimental social Psychology*. 21. pp. 56-96.
- Rothberg, B., & Kidder, D. (1992). Double Trouble: Lesbians emerging from alcoholic families. *Journal of chemical Dependency Treatment*, 5(1), 77-92.
- Salahu- din, Sakine., & Bollman, S. (1994). Identity Development and self-esteem of young adolescents in foster care. *Child and Adolescent Social work Journal*, 11(2), 123-134.
- Shields, N. (1995). The Link between student identity, attributions and self-esteem among adult returning student. *Sociological Perspectives*. 36 (2). PP. 267- 272.
- Soares, A.T., & Soares, L. M. (1972). The self- Concept differential in disadvantaged and advantaged students. *Proceeding of the Annual convention of the American Psychological Association*. 7, pt. 1, 195-196.